

Vizitační protokoly — pramen k poznání činnosti a práce nižších složek církevní správy Volyňského vikariátu v rozmezí let 1853–1918

Libor Staněk

VISITATION PROTOCOLS AS A SOURCE OF KNOWLEDGE ON THE ACTIVITIES AND WORK OF THE LOWER ECHELONS OF THE ECCLESIASTICAL ADMINISTRATION OF THE VOLYNĚ VICARIATE IN THE YEARS 1853–1918

Parish priests' activities in the second half of the 19th and early 20th century were quite varied and demanding and they can be explored through a variety of historical sources. One of them is a set of visitation documents which the parish priests themselves drew up as they were responsible for their handling and filling. By responding to questions in the visitation questionnaires they reported on the status of their parish to the higher echelons of the church administration. They did not send in only reports on their parishes but also on their duties, opinions and work.

The present study aims to show the great variety of duties that had to be performed by the parish priests by analysing the visitation protocols from the territory of the Volyně vicariate from the period 1853–1918. In addition, using the answers to the questionnaire questions, it endeavours to uncover something from the personal sphere of their life; for example, whether they were cultured, whether they used to have personal hobbies in their free time, or which genre of literature they preferred.

KEYWORDS:

Volyně vicariate; visitation; visitation questionnaire; parish priest; church administration

Volyňský vikariát¹ patřil mezi jednotky církevní správy. V archivních pramenech se poprvé objevuje v roce 1704, kdy vznikl přejmenováním z vikariátu sušického.² Vikariáty vznikly jako mezičlánky církevní správy a měly pomáhat spravovat farnosti arcibiskupství a později biskupství.³ Rozsah volyňského vikariátu se během jeho existence měnil a dá se konstatovat, že počet farností, které spravoval, se zmenšoval.⁴

1 Monografie nebo studie, která by se věnovala volyňskému vikariátu, zatím nevyšla. Tématem vikariátu se zabývala například Pavla STUHLÁ, *Prachatický vikariát. Vybrané otázky církevní správy 1676–1750*, Praha 2004. Fungování nižších jednotek církevní správy se věnoval Pavel PUMPR, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách*, Brno 2010. Obecně k církevním dějinám a správě například: Zdeňka HLEDÍKOVÁ — Jan JANÁK — Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku po současnost*, Praha 2007; Antonín PODLAHA, *Dějiny arcidiecése pražské od konce XVII. do počátku století XIX. Doba arcibiskupa Jana Josefa hraběte Breunera (1694–1710)*, Praha 1917.

2 Došlo k tomu na základě přenesení sídla vikariátu ze Sušice do Volyně.

3 Volyňský vikariát byl pod správou českobudějovického biskupství založeného roku 1785.

4 Změny v rozsahu volyňského vikariátu jsou popsány v archivní pomůcce k archivnímu fondu Vikariátní úřad Volyně, který byl sepsán v roce 1968 a je uložen ve Státním okresním archivu [dále jen SOKA] Strakonice. Eva BARBOROVÁ, *Vikariátní úřad Volyně 1694–1935. Inventář*, Strakonice 1968.

Z původních osmadvaceti se jejich počet nakonec ustálil na třinácti.⁵ Tyto farnosti spravovaly dohromady 137 osad a ve zkoumaném období v nich své povolání vykonávalo 122 farářů.⁶⁷ Především oni společně s vikáři hráli důležitou roli při vzniku vizitačních písemností.

VIZITAČNÍ PÍSEMNOTI

Vizitace a s nimi spojený vznik vizitačních písemností nebyly v oblasti církevní správy ničím novým. Snaha vyšších jednotek církevní správy dohlédnout na nižší složky a udělat si obrázek o jejich stavu se objevovala již od středověku. Nejzákladnější byly tzv. kanonické vizitace, které nejdříve nechávali provádět arcibiskupové ve svých arcidiecézích. Později, po vzniku biskupství, mapovala své farnosti příslušná biskupská konzistoř, která za tímto účelem jmenovala pověřené osoby. V dřívějším období se mohlo jednat hlavně o arcijáhny.⁸ Po správních reformách po Bílé hoře (roku 1631) se hlavním vizitačním orgánem stal vikář.⁹

Vikář měl pravidelně každý rok objíždět farnosti a zjišťovat jejich stav na základě předepsaného seznamu otázek, které se ale mohly v jednotlivých oblastech značně lišit. Z činnosti vikáře se díky tomu dochovala celá řada písemností, které spadají do oblasti vizitace. Díky tomu lze poměrně dobře mapovat stav na farnostech v rámci vikariátu. V archivním fondu volyňského vikariátu se dochovaly z období 1748–1852 shrnující zprávy o jednotlivých farnostech a hlavně ucelená řada zpráv z kanonických vizitací od roku 1853. Další podklady ke kanonickým vizitacím jsou rozesety po jednotlivých fondech farních úřadů, avšak kvůli torzovitosti a rozmanitosti archivních fondů netvoří souvislý celek.¹⁰

Základem samotné vizitace byl tzv. vizitační dotazník. Jednalo se o předepsaný seznam otázek, který měl podat základní informace o farnosti. Ty měl vikář zpracovat a celou sadu vizitací ze svého obvodu následně poslat na příslušné biskupství, v našem případě do Českých Budějovic. Vyplnění dotazníku mívával na starost vikář, ale jeho roli začali postupně přebírat faráři a on plnil pouze funkci jakéhosi kontro-

5 Jednalo se o farnosti Bohumilice, Čestice, Čkyně, Dobrš, Dub, Kraselov, Hoštice (jedná se o Hoštice Chlumčanské ležící v blízkosti města Volyně), Malenice, Předslavice, Stachy, Vacov, Volyně, Zdíkovce.

6 Základní literatura k historii a vývoji regionu např.: František TEPLÝ, *Dějiny Volyně a okolí*, Malenice 1929; TÝŽ, *Farní osada Předslavice na Volyňsku*, Praha 1906; Josef HARTL, *Čestice sedmsetpadesátileté*, Čestice 1989; Josef VICHR, *Historie Kraselova a trochu blízkého okolí*, Kraselov 2002; Josef SICHINGER, *Malenice nad Volyňkou*, Malenice 1980.

7 Přehled počtu osad spravovaných jednotlivými farnostmi a počtu farářů za zkoumané období viz přílohu č. 1. Přehled počtu obyvatel katolického vyznání v jednotlivých farnostech viz přílohu č. 2.

8 Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Česká visitační interrogatoria do počátku 15. století*, Československý časopis historický 66, 1968, č. 1, s. 71–98.

9 Veronika SEMORÁDOVÁ, *Vizitační písemnosti Čechy 17. století. (Farní kostely a farní klérus pražské arcidiecéze v letech 1623–1694)*, Sborník archivních prací 47, 1997, s. 125–204.

10 SOkA Strakonice, Vikariátní úřad Volyně 1694–1935, sign. 3, karton č. 26–28, inv. č. 63.

lora. Obecným zvykem se nakonec stalo, že dotazníky dorazily na farnost v předstihu a faráři je měli do čtrnácti dnů před samotnou vizitací zaslat zpět vyplněné. Na jejich základě pak vikář vykonal svou každoroční vizitační povinnost.

Protože na vyplnění dotazníku se farář osobně podílel a navíc se v některých případech otázky týkaly přímo jeho, lze si na základě odpovědí udělat i určitý obrázek o osobnosti faráře, o rozsahu jeho práce a základních povinnostech. Jak se postupně měnila podoba a záběr dotazníku, můžeme se o faráři dozvědět poměrně zajímavě penzum informací, jejichž stručné představení bude cílem tohoto příspěvku, společně s popisem vývoje vizitačního dotazníku.

Nejdříve je nutné podívat se na shrnující zprávy, které se ve fondu vikariátního úřadu dochovaly. Nejedná se o souvislou řadu chronologicky po sobě jdoucích pramenů, ale o torzovitě dochované vizitační popisy jednotlivých farností v rozmezí let 1748–1852.¹¹ Vikář sepsal o vizitaci každé z far krátkou zprávu a vše zaevidoval do jednoho sešitu. Zaměřil se především na obecné shrnutí stavu farnosti (zajímaly ho hlavně kostelní budovy) a následně vypsál stručné odpovědi na otázky týkající se například patrona, kaplí, majetku či stavu oltářů. U jednotlivých farností se množství uvedených bodů ve zprávě liší. Pro období 1781–1804¹² se v sešitech objevuje náznak jednotného formuláře, kdy informace o každé vizitaci jsou vedeny pod dvěma základními body označenými jako *realia* (kostelní budova, filiální kostel, kaple) a *personalia* (osoba faráře, osoba kaplana). Následuje rozšíření na bodů pět, které si všímaly jednak dvou již popsanych oblastí, jednak záležitostí školních, chudinských a nadačních. Podklady od farářů však pro toto období nejsou ve fondu vikariátního úřadu Volyně dochovány a jako zdroj informací slouží zmíněné shrnující sešity.¹³

VIZITAČNÍ PROTOKOLY 1853–1893

V ucelené řadě se dotazníky objevují od roku 1853. Tento vizitační protokol obsahoval dvanáct otázek. Byl veden především v německém jazyce a zadání otázek si faráři předepisovali sami, proto mohlo docházet k odlišným formulacím, smysl ale zůstával stejný. Kromě odpovědí najdeme v dotazníku rukou vikáře vypsané krátké shrnutí průběhu vizitace, upozornění na základní problémy a pochvalu za správně splněné povinnosti. Po absolvování vizitací ve všech farnostech odeslal vikář celý soubor na budějovické biskupství. Tam došlo k jeho prozkoumání a sepsání závěrečné shrnující zprávy. Nejspíš zde byly využity i krátké poznámky od vikáře, které ulehčily a urychlily procházení značného množství dokumentů. Shrnující zpráva od konzistoře si všímala především stavebního stavu jednotlivých farností, řádného života duchovních, jejich činnosti a mimo jiné i vedení církevních spolků.

Otázky v dotazníku lze rozdělit na tři základní skupiny. První skupina se týkala hlavně stavu kostela, farnosti, ale například i kostelní kasy. Druhá se zabývala prací duchovních, řešila uspořádanost farní registratury, průběh a realizaci nadací, po-

11 Tamtéž, sign. 3, karton č. 26–28, inv. č. 63.

12 Tamtéž, sign. IV-3, karton č. 1, inv. č. 36.

13 Jedná se o období 1748–1852.

čet a výskyt církevních spolků. Třetí se zaměřovala na život osadníků a obsahovala hlavně tyto body: překážky ve slavení svátků, přijímání svátosti oltární, výskyt konkubinátů a počty manželských a nemanželských dětí.

Hned první tematický okruh nakládal na bedra faráře značné množství práce, protože udržet dobrý stavebně-technický stav jednotlivých budov představovalo poměrně těžký úkol, který ale bylo třeba zdárně plnit, jelikož tím farář také získával kladné hodnocení ze strany svých farníků. Navíc se jednalo o čistě praktickou okolnost, neboť kostelní budovu kněz potřeboval mít v pořádku pro vykonávání svých pastoračních povinností, farní budovu kvůli tomu, že se jednalo o jeho obydlí, a případná hospodářská stavení mu pomáhala zlepšovat stav farního hospodářství. Základním úkolem faráře (dle odpovědí ve vizitačních protokolech) bylo především poukazovat na stav vypsanych budov a v případě jakéhokoliv problému upozornit nejdříve vikáře a patronátní úřad a skrz ně posléze i vyšší místa církevní a světské správy. Jednalo se ale i o menší stavební problémy — najdeme zprávy o nutnosti výměny oken, opravy a natření dveří či výměně lavic. Vznikala však i potřeba provést větší rekonstrukce, jako například opravu střechy nebo věže, výměnu podlah či bílení.

Problematickým bodem byla zejména otázka financí. Farář mohl získávat peníze především od patronátního úřadu, který ale nebyl vždy ochoten ani připraven finančně vypomoci. Muselo proto docházet k různým urgencím jak od faráře i vikáře, tak ve výjimečných případech i od biskupské konzistoře, aby se patron zhostil svého úkolu. Opakující se každoroční upozornění nebyla ničím ojedinělým. Stížnosti na to, že do kostela zatéká skrz střechu, se mohly pro jednu kostelní budovu objevovat i například pět let za sebou.¹⁴ Navíc stav se tím pádem nelepšil, ale naopak horšil. Z drobné závady, kterou by nejspíše spravila výměna několika tašek, se stal problém vyžadující výměnu celé střechy. Zatékáním dále docházelo k poškození vnitřního vybavení — lavic, soch a podlah. Stejně potíže vyvstávaly i u farních budov¹⁵ a hospodářských stavení,¹⁶ ale s tím rozdílem, že sehnat prostředky na opravu těchto

14 Příklady, kdy docházelo k ignorování farářových připomínek k nutnosti opravy kostelní budovy, najdeme ve zkoumaném období 1853–1918 celou řadu. Hoštický farář František Kavale například urgoval opravy a natření kostelní věže svého kostela v rozmezí let 1899–1903. Kraselovský farář zase upozorňoval na špatný stav kostelní střechy dokonce déle, a to ve vizitačních dotaznících z let 1861–1865. Velký nezáměr panoval od patrona, ale i vyšších míst církevní správy vůči farnosti zdíkovské. Celkově pět zdíkovských farářů v rozmezí let 1861–1899 vypisovalo do vizitačního protokolu zprávu o tom, že kostelní budova je příliš malá a nedostatečná a že je nezbytně nutné její rozšíření a přestavění. Dočkali se až během přestavby kostela v roce 1899.

15 Faráři z Dubu se k opravě jeho fary zavázal v roce 1912 vlastním slibem sám místní patron. Slíbil nejen opravit farní budovu, ale dát do pořádku i žumpu. Svůj slib však plnil následující dva roky.

16 Hoštický farář Jan Brdlík si dle své vizitační zprávy z roku 1877 nevěděl rady s tím, co má dělat s bortícím se chlévem. Patron mu peníze dát nechtěl, náboženský fond rovněž ne a pan vikář mu dokonce poradil, ať na opravdu chléva dá peníze ze svého. Na vacovské farnosti urgovali opravu stodoly na obilí dokonce necelých třicet let, dle vizitačních protokolů si na špatný stav budovy stěžovali faráři v letech 1875–1904.

budov bylo už opravdu velmi těžké a některé stodoly nebo stáje stačily jednoduše spadnout dříve, než se jim věnovala náležitá pozornost. Farář v této oblasti plnil především tzv. upozorňovací a ohlašovací roli, následně zajišťovací a poté i kontrolující. Pokud již k realizaci oprav došlo, na příchozí řemeslníky dohlížel a byl s nimi v přímém kontaktu.

Do první skupiny otázek patří ještě záležitosti farní kasy a jejího obsahu. Ta se ve většině případů nacházela na patronátním úřadu, který nemusel mít nutně sídlo v obci, kde stála kostelní budova. Ve dvou případech byla kasa uložena přímo na faře.¹⁷ Klíče k ní měl zpravidla patronátní komisař, důchodní účetní a sám duchovní.¹⁸ Klíče bývaly rovnoměrně rozděleny mezi tyto tři osoby, ale stávalo se, že všechny tři klíče byly na jednom místě a dokonce i to, že duchovní klíč ke kostelní kase neměl. Obsah kasy byl na všech farnostech dosti podobný. Jednalo se především o nadační listy a další podklady k nadacím, úřední dokumenty a určitou finanční hotovost. Farář si v tomto případě musel udržovat povědomí jednak o umístění kasy a jednak o tom, co se v ní nachází a zda obsahuje všechny potřebné dokumenty. V případě, že k ní nevlastnil klíč, mohl tuto činnost vykonávat velmi omezeně, a proto se snažil (i s pomocí přímluvy vikáře) dostat alespoň jeden pod svou kontrolu.¹⁹

Druhá skupina otázek nám představuje faráře jako úřední osobu, která se stará o řádné vedení svého archivu a o to, aby se v něm nacházely všechny předepsané knihy, které ovšem musely být také správně vedeny.²⁰ Dále měl na starosti vedení a zapisování jednotlivých nadací a především se měl zasazovat o to, aby jich co nejméně patřilo do kategorie nerealizovaných, případně činit kroky k tomu, aby se jejich realizace uskutečnila. Trochu stranou zůstává jeho činnost v oblasti zakládání a vedení církevních spolků ve farnosti. Dle odpovědí v dotaznících víme, že jako ten, kdo dané spolky a bratrstva řídil, býval často uváděn právě farář, v některých případech i kaplan. Z vyšších míst církevní správy byla tato otázka sledována poměrně pečlivě a konzistoř vyžadovala založení alespoň několika spolků na území farnosti. Ve druhé polovině 19. století upřednostňovala hlavně bratrstvo sv. Michaela Archanděla.²¹

17 Jednalo se o farní úřady Hoštice a Stachy.

18 Pravidlo existence tří klíčů platilo už za vlády císaře Karla VI.

19 Například se o to musel snažit nově nastupující děkan ve Volyni v roce 1896.

20 V roce 1872 vypsál do vizitačního protokolu zdíkovský farář Tomáš Žlábek tyto knihy: „1. die Tauf-Trau und Sterbematriken in dupplo 2. das Protokoll des Generalienbuch der landesfürstl. und Consistorverordnungen mit den Indexe 3. das Gestionsprotokoll 4. das Fundations und Persolvierungsbuch 5. die Ausfaat — Feistug — Abdrüclichregister 6. das Religionsveränderungsprotokoll 7. das Firmungsbuch 8. das Zehnesregister und nach der Reluirung das Ablöhnungs und Reluitionsregister 9. Liber ordinis divinatorum 10. das Ehemeldungsbuch 11. das Brautprüfungsbuch 12. das Pfarrmemorabilienbuch 13. das Kirchenrechnungsbuch 14. Paschal Consignation 15. Verzeichniss über numerus animarum 16. Registratur Index über die pfarrämtlichen Geschäfte 17. Standbilderverzeichniss 18. Pfarrbibliothekenausweis 19. Pfarr und Kirchenbeilassinventar 20. Inventar, in das alle vorhergehenden Bücher aufgenommen sind.“

21 Přehled počtu rozložení bratrstev v jednotlivých farnostech: viz přílohu č. 3.

Poslední skupina otázek zkoumala farářovy vztahy s jeho „ovečkami“. Veskrze šlo o pozitivní a harmonické styky, neboť až na výjimky odpovídal farář na otázky týkající se například překážek proti náležitému slavení bohoslužeb v neděli a ve svátky, přijímání svátostí nebo konkubinátu v souladu se správným církevním životem; jakékoliv problémy s osadníky byly spíše výjimečné.²² Farář si dokázal i v případě konkubinátů poradit domluvou či pohrůžkou. Výpis počtu dětí a jejich rozdělení na manželské a nemanželské lze zařadit do prací statistického druhu. Tento typ dotazníku byl předkládán farářům do roku 1893. Zajímavé je, že od roku 1890 se některé dotazníky začaly rozšiřovat o další dvě otázky (avšak nestalo se tak ve všech farnostech, přičemž vikář ani konzistoř neupozorňovali ať už ty, kterým otázky chyběly, nebo ty, kteří je naopak vypsalí, že jednají proti předpisům a instrukcím). Jednalo se o otázku týkající se dodržování synodálních statut a provádění fundačních mší.²³

Na základě vyplněných dotazníků bylo farářům předloženo výše zmíněné shrnutí, v podstatě závěrečná zpráva biskupské konzistoře, kterou sepsal biskupský rada. Její obsah nám může při poznávání jednotlivých farářů rovněž pomoci. Díky tomu zjistíme, že se v tomto období v oblasti volyňského vikariátu nacházelo duchovenstvo horlivé, snaživé a řádně plnící své povinnosti. Samozřejmě někteří duchovní vykonávali své úkoly lépe a s větší aktivitou se například starali o svatostánky, sháněli dary, sami z vlastních zdrojů financovali nákup různých předmětů a podobně, o některých se naopak tolik nedozvímé.²⁴ Hlavním poznatkem však je, že dle shrnujících zpráv nebyla na duchovní podána žádná zásadní stížnost z řad farníků, kterou by se muselo biskupství zabývat.²⁵

-
- 22 Tuto skutečnost můžeme konstatovat, pokud přihlížíme pouze k obsahu vizitálních protokolů. Zde se stížnosti na místní obyvatele v podstatě nevyskytují. Můžeme se domnívat, že farář si nechtěl přidělovat starosti a uvádět do dotazníku, že si neumí mezi svými ovečkami zjednat pořádek. Pokud však nahlédneme i do dalších pramenů uložených ve fondu volyňského vikariátu a projdeme záležitosti, které se řešily v jednotlivých farnostech, zjistíme, že se duchovní správce mohl dostat s místními do různých pří a i oni si na něj mohli stěžovat například vikáři nebo přímo na českobudějovickém biskupství. Mezi nejčastější důvody sporů a stížností patřily: časté navštěvování zábav a hostinců, nepříjemná a nerudná povaha faráře a farářovy vztahy se ženami. V mnoha případech se ale jednalo o anonymní a lživé pomluvy určitých osob, s nimiž farář nevycházel, a velmi často se podařilo prokázat farářovo nevinu.
- 23 Jednalo se o vizitační protokoly z farního úřadu v Hořticích, Zdíkovci a děkanského úřadu ve Volyni.
- 24 Ve zprávě biskupského vikáře Mokrého z 31. prosince 1878 je konstatováno, že opravit budovy je třeba všude a faráři by měli pomoci s financováním. Dává za příklad faráře ve Čkyňi Vojtěcha Vaňka, který na opravu místního kostela dává peníze ze svého. Na pochvalu pak navrhuje ještě duchovního správce ve Volyni, kterému se podařilo získat pro kostel významný dar.
- 25 Například 18. ledna 1891 píše generální vikář Jánský ve shrnující zprávě, že stížnosti na duchovenstvo žádné nebyly, a proto je třeba vyslovit mu pochvalu. Samostatné pochvaly se dočkali i kaplani, kteří aktivně pomáhali svým nemocným kolegům (dělo se tak například v Malenicích).

VIZITAČNÍ PROTOKOLY 1893–1912

V roce 1893 se vizitační protokol změnil — počet otázek v něm vzrostl na 29. Popsané základní tři skupiny v něm zůstávají, otázky si však začínají všimnout větších podrobností.²⁶ Co do jazykové stránky dotazníků přebírá hlavní roli čeština.

V první oblasti, která se týkala staveb a posvátných míst, se už přímo nehodnotila jen kostelní budova, ale též její vnitřní vybavení posvátnými nádobami a liturgickým náčiním, dostatečným množstvím nádob na svaté oleje, bohoslužebnými rouchy apod. Kromě samotné kostelní budovy došlo i na kaple²⁷ a hřbitovy,²⁸ kdy například u kaplí bylo nutné uvádět, zda se v nich může konat mše či nikoliv. Zůstal i popis farních a hospodářských budov. V otázce kostelní kasy došlo k podrobnějšímu zaměření na výpis dokumentů, které obsahovala — s tím, že se dokonce objevuje i vypsání konkrétních částek, například nadačních. Je evidováno, zda se případná větší hotovost ihned dává do spořitelny k zúročení. K ekonomické problematice patřilo i vedení kostelních účtů, jež se zde objevují v samostatné otázce pod číslem dvanáct. V nich měl farář plnit většinou jednak kontrolní funkci, jednak měl jejich řádné vedení stvrdit podpisem. Podrobnější kontrolu následně prováděl vikář. Účty byly předkládány na konci nebo na začátku roku, ve výjimečných případech přímo během kanonické vizitace.

Druhá skupina otázek se rovněž rozrostla o další body, které nám ukazují šíři dokumentace, již musel farář vést. Nutností samozřejmě byla správně uspořádaná a kompletní registratura, všechny předeepsané knihy musely být řádně vedeny. Úřední záležitosti se zapisovaly do podacích deníků. Jednotlivé záležitosti měly být zaznamenávány ve fasciklech dle let. Registratura se měla nacházet v bytelné skříni, jež obsahovala dostatečné množství poliček a šuplíků pro snadnou orientaci v samotném archivu. Kromě registratur se dotazník přímo věnoval i vedení matrik a hospodářských rejstříků, přičemž větší důraz byl kladen na matriky a především na to, zda je řádně vedena i matrika bířmovanců. Lze konstatovat, že zde odpovídali všichni faráři kladně a tento bod jim nečinil problém. Otázky týkající se správného vedení, evidování a persoluce nadací, stejně jako možnosti existence nějakých nerealizovaných v dotaznících zůstaly. Navíc byl přidán dotaz po vedení manuálních stipendií. Zůstal i výpis vedených náboženských sdružení, která se ve farnosti nacházela.

Poslední ze skupin, mapující obyvatelstvo ve farnosti, zůstala v podstatě beze změny. Důraz byl opět kladen na možný výskyt překážek proti řádnému sloužení bohoslužeb v neděli a ve svátek, konkubinátů, přijímání oltářní svátosti a výčet narozených dětí.

V tomto období se ale začínají objevovat i otázky, které bychom těžko zařadili do některé z předešlých skupin. Tři z nich se týkaly školské problematiky. Zjišťovaly počet škol a tříd ve farnosti a tázaly se, kdo zde má na starosti výuku katolického ná-

²⁶ SOkA Strakonice, Vikariátní úřad Volyně 1694–1935, sign. 3, karton č. 27, inv. č. 63.

²⁷ O kaple se měla starat přímo obec. Farář plnil jen kontrolní funkci a zajišťoval, aby vybrané kaple měly platné mešní povolení.

²⁸ Upozorňováno bylo na nedostatečnou velikost hřbitovů například v Malenicích a Stachách.

boženství. Dále se vizitační protokol zajímal o to, kolikrát do roka přijímají školní děti svátost pokání a eucharistie a zdali se konají náboženská cvičení. Důležitý byl rovněž vztah mezi farářem a učitelem. Na závěr dotazníku najdeme ještě dva body, které se týkaly vztahu mezi farářem a kaplanem, respektive jak spolu vycházejí jednotliví duchovní ve vikariátu a jestli navštěvují hostince.

Z popsané struktury vidíme snahu vizitační dotazník zpřesnit a učinit jej podrobnějším. V roce 1893 byly ještě otázky vypsány ručně, o rok později je již najdeme v tištěné podobě. Zajímavé je, že v roce 1894 prošlo v podstatě bez povšimnutí to, že ve vytištěné předloze z tiskárny v Českých Budějovicích vypadla otázka číslo 18 týkající se vedení matrik. Faráři na tuto otázku v tomto roce vlastně neodpověděli a jen ve dvou případech došlo k tomu, že si ji sami do dotazníku dopsali. Jinak postup vizitace zůstal zachován. Na jednotlivých zprávách z farností tedy najdeme stručnou vikářovu zprávu a v souboru ročních vizitačních dotazníků se nachází i závěrečné shrnutí biskupské konzistoře.²⁹

V nově získaných informacích můžeme naleznout dva poměrně důležité zdroje pro pozorování vztahů mezi farářem a učitelem a rovněž farářem a kaplanem v rámci Volyňského vikariátu. S učitelem vycházeli jednotliví faráři relativně dobře. Vždyť se potkávali při školních povinnostech, přičemž se v krajních případech stávalo i to, že učitelé přebírali výuku náboženství. V Hošticích se dokonce fara a škola více jak sto let nacházely v jedné budově. Učitelé vypomáhali s hraním na varhany a vedli chrámový zpěv.³⁰ Ne vždy ale byla situace ideální a i z dotazníků vyplývá, že k některým sporům mohlo docházet. Například v Kraselově zůstávalo pro spory mezi farářem a učitelem místo varhaníka neobsazeno a chrámová hudba se musela odbývat pouze zpěvem bez varhanního doprovodu.

Mezi duchovními navzájem panovaly ve volyňském vikariátu v tomto období poměrně dobré vztahy. Dotazník dbal i na to, aby mezi kaplanem a farářem byla řádně uzavřena a od biskupství schválena smlouva zaručující práva a povinnosti obou stran, zahrnující i finanční ohodnocení. Díky tomu se dalo předejít celé řadě sporů.³¹

Co se týká poslední otázky o návštěvách hostinců, je zajímavé, že nikdo z farářů nenapsal, že by snad chodil do hostince pravidelně. Spokojil se buď se zápornou odpovědí anebo s tvrzením, že občas, výjimečně nebo příležitostně. U kaplanů však několikrát najdeme uvedeno, že chodí do hospody pravidelně nebo dokonce často.

29 Faráři Volyňského vikariátu si i v tomto období vysloužili od biskupství slova chvály. Například biskupský generální vikář Králík napsal 30. října 1893: „Tamní duchovenstvo celkem věrně a svědomitě své povinnosti jak v chrámě Páně tak i ve škole koná a to i s úspěchem potěšitelným a že mimo to si dá záležeti na okrášlení a zvelebení chrámu Páně.“

30 Na základě referencí faráře mohli učitelé obdržet od biskupství pochvalný list jako odměnu za dobře vedenou práci. Stalo se tak například v roce 1888, kdy pochvalu obdrželi dva učitelé ve volyňském vikariátu.

31 Uzavírání smluv mezi kaplanem a farářem mělo svoji tradici již od poloviny 18. století. Smlouva měla přesně určovat povinnosti a práva obou stran a její znění muselo schválit biskupství.

OPEN
ACCESS

VIZITAČNÍ PROTOKOLY 1912–1918

V roce 1912 dostal vizitační dotazník novou podobu. Došlo k jeho rozšíření na 62 otázek a němčinu natrvalo vytlačila čeština. Rozesílání 14 dní před vizitací zůstalo zachováno. Stejný zůstal i postup vydávání shrnující zprávy od konzistoře, který byl nyní často sepsán místo rukou na psacím stroji. Z původně krátké a stručné písemnosti se vytvořil několikastránkový sešit, jehož vyplnění museli faráři, pokud chtěli svoji povinnost splnit řádně, věnovat poměrně velké úsilí. Jeden z požadavků od konzistoře pravil, aby dotazníky byly vyplňovány stručně, avšak aby respondenti nevolili jednoslovné odpovědi. Toto upozornění však nebylo dodržováno.³²

Výše zmíněné otázky v podstatě zůstaly stejné a opět by bylo možné je rozdělit do popsaných skupin, které se týkaly budov, práce duchovního a života místního obyvatelstva. Přibyly například otázky týkající se otevření kostela přes den, ochrany před jeho znesvěcením, pěstování chrámového zpěvu, obřadů a bohoslužeb. Objevovala se snaha evidovat staré knihy, obrazy, sochy a další liturgické předměty, které by měly uměleckou nebo archeologickou cenu. O nich měla být podána zpráva muzejnímu diecéznímu spolku, který by se o ně postaral.

Velká pozornost byla věnována i samotným duchovním a přístupu k výkonu jejich povolání, chování a vycházení s místními obyvateli, dalšími duchovními a učiteli. Dotazník zjišťoval, jestli se dále vzdělávají,³³ zda jsou literárně činní,³⁴ účastní se pastórálních konferencí či jestli jimi požadované štolové poplatky nevytváří u farníků pro svoji výši důvod ke stížnostem.³⁵

Díky pečlivosti dotazníku se můžeme dozvědět o další činnosti farářů ve spolicích. Mnoho z nich totiž bylo buď zakládajícími nebo čestnými členy, či dokonce předsedy hasičských, čtenářských, tiskařských a jiných spolků.³⁶ S touto otázkou byla v nové verzi dotazníku spojena i záležitost návštěv hostinců a v několika případech bylo právě členství v obecních spolicích uvedeno jako důvod návštěv hostinců, protože schůze se jinde neodehrávaly.

Farář se měl rovněž věnovat určité literární osvětě a mít v povědomí, jaké knihy a časopisy se do jeho farnosti dostávají. Jedna z otázek pamatovala i na to, jaký tisk odebírají duchovní. Jednalo se o celou řadu časopisů, jako například *Hlas lidu*, *Naše*

32 SOkA Strakonice, Vikariátní úřad Volyně 1694–1935, sign. 3, karton č. 28, inv. č. 63.

33 Všichni faráři Volyňského vikariátu v tomto období (1912–1918) uvedli, že se soustavně vzdělávají. Většina z nich zapsala, že čte pravidelně knihy s náboženskou nebo vědeckou tematikou. Další své odpovědi rozšířili — jako například farář ve Vacově Petr Majer, který uvedl, že se zabývá historií a numizmatikou a jeho kaplan se věnuje dějinám hudby.

34 Ne všichni faráři Volyňského vikariátu patřili mezi literárně činné; někteří se omezili jen na sepisování svých kázání. Jiní však byli literárně aktivnější a přispívali do regionálních a politických tiskovin. Volyňský děkan Jan Podlaha dokonce vydával v období 1912–1918 samostatný věstník.

35 Co se týká výběru štolý od osadníků a její výše, konstatovali všichni faráři Volyňského vikariátu, že vybírají nejnižší štolu, jaká je možná a únosná. Dubský farář o výši jím vybrané štolý v roce 1916 napsal: „Štola sama jest příčinou ke steskům duchovního správce.“

36 Přehled zastoupení spolků, ve kterých byli jednotliví faráři členy: viz přílohu č. 4.

noviny, Čech, Venkovan, Kazatel nebo *Věstník katolického duchovenstva*, a výjimku netvořily ani okrajově zaměřené tiskoviny, jako například *Český včelař*. Duchovní evidoval, zda do farnosti nepřichází protikatolický tisk. Dle zpráv farářů většinou obyvatelé dostávali tento tisk, například sociálnědemokratický, od sousedů, kteří pracovali mimo farnost, nebo od svých dětí, jež studovaly Praze. Sami si však většinou nic nepředpláceli. Farář proti tomuto nešvaru bojoval jednak pomocí svých kázání, kdy různé nevhodné listy nedoporučoval, jednak tím, že sám půjčoval a rozdával katolické knihy a časopisy, které odebíral.

S literaturou souvisela otázka vztahující se k existenci obecní knihovny a především k tomu, jaké tituly obsahuje. Kromě jedné farnosti fungovaly veřejné knihovny všude, na některých místech se dokonce nenacházela pouze jedna. V rámci volyňského vikariátu najdeme knihovny založené Národní jednotou pošumavskou, čtenářským spolkem nebo spolkem hasičským. Jelikož duchovní v těchto spolcích povětšinou figuroval, není překvapivé, že podávané zprávy o těchto knihovnách jsou vesměs kladné. Farář nebo v některých případech i kaplan se však vlastně stávali knihovníky, a to dvěma cestami: buď knihy půjčovali neoficiálně dle přání farníků, nebo vedle obecní knihovny zařídili ještě farní, kterou sami vedli a pečlivě doplňovali.

* * *

Vizitační dotazník procházel ještě dalším vývojem, například v roce 1926 byly jednotlivé otázky rozděleny do oddílů a pododdílů. Počet otázek byl snížen na 52, ale dosaženo toho bylo tím, že se spojilo více otázek dohromady.

Na závěr si samozřejmě lze položit otázku, jak velkou váhu a zda vůbec přikládala konzistoř odevzdaným dotazníkům a jejich každoročnímu pročitání. Zde je dle mého názoru nutné si otázku rozdělit. Za první: ano, a to poměrně velkou; konzistoř evidovala odevzdání dotazníků v řádném termínu a jejich správné vyplnění. Podobně pozorně si u některých otázek všímala, zda jsou uvedené odpovědi v souladu s církevními nařízeními a správou. Pokud ne, upozornila na to následně ve své zprávě a žádala nápravu. Za druhé: šlo spíše o každoroční administrativní akt, jenž musel být splněn a proveden. Podložením tohoto tvrzení je například nereagování na stále se opakující zprávy o nutných opravách kostelních nebo farních budov, tiché přecházení jednoslovného vyplňování vizitačních otázek či v podstatě ignorování výpadku jedné z otázek ve formuláři ve zmíněném roce 1894.

Podobně se patrně dá odpovědět i v případě samotných farářů a jejich přístupu k vyplňování. Mnohé určitě stále se zvyšující počet otázek netěšil a snažili se mít zpracování dotazníku co nejrychleji za sebou. Další zase mohla přepadat částečná beznaděj, pokud například spadla stodola, ačkoliv k její opravě vyzývali několik let i skrze svoje zápisy ve vizitačních protokolech.

Přesto nám vizitační protokol přináší celou řadu informací, i když v některých případech pouze statistického rázu, a nastiňuje šíři farářovy práce. Od toho, že se musel činit v oblasti stavební, přes jeho hlavní starost — duchovní péči o farnost, až po jeho spolkové nebo literární aktivity.

Název farnosti	Počet farářů	Počet osad ve farnosti
Bohumilice	6	10
Čestice	4	14
Čkyně	9	5
Dobrš	10	13
Dub	13	3
Hoštice	13	5
Kraselov	5	9
Malenice	7	8
Předslavice	7	14
Stachy	14	14
Vacov	13	13
Volyně	10	10
Zdřkovec	11	9

PŘÍLOHA Č. 1: Přehled počtu farářů v jednotlivých farnostech 1800–1918

Název farnosti	Počet katolického obyvatelstva ve farnostech
Bohumilice	1750
Čestice	3047
Čkyně	1673
Dobrš	3187
Dub	930
Hoštice	1546
Kraselov	1558
Malenice	2014
Předslavice	2555
Stachy	2405
Vacov	3268
Volyně	4450
Zdřkovec	3672

PŘÍLOHA Č. 2: Přehled počtu katolického obyvatelstva v jednotlivých farnostech vikariátu³⁷

³⁷ Johann TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung der Diocese Budweis, České Budějovice* 1862.

Farnost	1861–1871	1872–1881	1882–1892
Bohumilice	3	5	3
Čestice	3	3	4
Čkyně	2	3	3
Dobrš	5	5	4
Dub	2	2	3
Hoštice	1	1	3
Kraselov	2	2	4
Malenice	1	1	2
Předslavice	4	4	3
Stachy	1	1	2
Vacov	3	3	2
Volyně	2	2	4
Zdíkovec	3	2	3

PŘÍLOHA Č. 3: Přehled počtu náboženských sdružení na jednotlivých farnostech v rozmezí let 1861–1892

Spolek	Zastoupení ve farnostech
Dobrovolní hasiči	9
Spořitelní spolek	6
Odbor Národní jednoty Pošumavské	5
Hospodářský spolek	3
Čtenářský spolek	1
Tiskařský spolek	2
Turistický spolek	1
Matice školská	1
Spolek vysloužilců	1

PŘÍLOHA Č. 4: Přehled členství farářů ve spolcích 1912–1918

RÉSUMÉ:

Analysis of the visitation papers from the period under review affords us an opportunity to get a comprehensive view of the range of the priest's routine duties that he had to carry out. The basic tasks included care for the church building and its state of repair. The priest had to make sure that the House of God under his charge did not fall into disrepair on the inside or on the outside, and that it would flourish, figurative speaking. If any problem developed, such as a leaky roof, crumbling plaster or rotting wooden floor, he had to intervene forthwith. The instrument for doing this was the visitation questionnaire, where he could properly describe the state of the church and draw attention to the necessary repairs. But as he did not always get a sympathetic hearing, he sometimes had to turn to the secular administration.

His activities also comprised official obligations. A priest was obliged to keep a number of official books whose presence in the parish archive was verified during a visitation. Likewise, he was to supervise due granting and provision of subsidies.

Last but not least, he cared for the conduct of the souls entrusted to him, the parishioners. He was to make sure that concubinage did not become rife in his parish, children born out of wedlock did not appear in profusion, and no obstacles were placed in the way of celebrating festive days and holy masses.

The visitation protocols asked questions about these and many other matters and as a result, we have a certain notion of the priest's job description. Moreover, in the period under review 1853–1918 the scope of the visitation documents was expanded. The questionnaires slowly began to probe the personal level of the priest's life. Some of the questions asked whether he went to a public house, was a member of any association and what newspapers or magazines he subscribed.

As a result, we can see the work of individual parish priests and their personal sphere in addition to the working plane. We find out not only how they went about repairs of the church building, how they administered the church treasury, how they prepared for the holy services, but also the fact that they were members of voluntary fire brigades, literary or economic associations. Also, their favourite magazines included both political and popular magazines such as *The Beekeeper* (*Včelář*) and *The Gardener* (*Zahradkář*). Like this we will get a slightly more varied image of the parish priest from the late 18th to the early 20th century.

Mgr. et Mgr. Libor Staněk vystudoval archivnictví na FF a učitelský obor dějepis a německý jazyk pro střední školy na PedF JČU v Českých Budějovicích. V současné době studuje doktorský obor pomocné vědy historické na FF tamtéž. Jeho hlavním badatelským zájmem jsou dějiny církevní správy, zejména volyňského vikariátu (stanek.lib@seznam.cz).